

УДК 342.7(477)+342.72/73(438)(043.5)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.28>

СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДИТЯЧОГО ОМБУДСМАНА У КОНТЕКСТІ ЮВЕНАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Батанов О.В.,
*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-0239-4539*

Батанов О.В. Становлення та функціонування інституту дитячого омбудсмена у контексті ювеналізації конституційного права.

У статті досліджуються актуальні проблеми конституційного права та конституціоналізму в аспекті забезпечення прав дитини. Зазначається, що серед фундаментальних конституційних цінностей на сучасному етапі розвитку конституціоналізму вагоме місце займають права дитини. Стверджується, що особливе значення в умовах сьогодення набуває проблематика ювенальної політики, становлення ювенального правосуддя та функціонування держави у сфері захисту прав дитини. Під впливом цього сучасні конституції більшості країн останнім часом стали комплексно закріплювати не лише права дитини, а й загальні принципи ювенальної політики.

Поява на конституційному рівні норм щодо прав дитини, конституціоналізація їх правосуб'єктності, у тому числі в аспекті майбутніх поколінь з точки зору екології, економіки, цифровізації, медицини та біоетики тощо свідчить про свого роду ювеналізацію конституційного права. На погляд автора, ця тенденція полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання. Це явище відображає загальносвітову гуманістичну тенденцію, орієнтовану на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя.

У цьому контексті не викликає сумніву, що саме захист прав дітей є одним з магістральних напрямів ювенальної політики держави, під якою розуміється діяльність державних і недержавних інституцій щодо створення умов з метою всебічного розвитку дітей та їх соціального становлення як повноправних членів громадянського суспільства. При цьому, зміст ювенальної політики демократичної держави проявляється у системній єдності низки нормативно-визначених та організаціїно забезпечених видів та напрямів її діяльності щодо охорони і захисту прав дітей.

Досвід демократичних держав свідчить, що цілеспрямована й ефективна реалізація політики у сфері захисту прав дітей забезпечується цілісним механізмом – системою компетентних державних органів, що створюють належні умови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини у передбачених законодавством формах за допомогою відповідних засобів і способів попередження або усунення їх порушень. У сфері захисту прав дитини діють органи як загальної, так і спеціальної компетенції. Серед таких служб важливе місце займає інститут дитячого омбудсмена.

У статті аналізується зарубіжний досвід застосування омбудсманівської концепції щодо впливу на ювенальні відносини з метою представлення інтересів та захисту прав дитини. Розглядаються фактори, які обумовлюють створення та функціонування інституту дитячого омбудсмена, а також основні тенденції його розвитку в сучасному світі.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційні права дитини, дитина, конституційно-правовий статус дитини, міжнародне гуманітарне право, захист прав дитини, збройний конфлікт,

гарантії захисту прав дитини, омбудсман, дитячий омбудсман, захист прав дитини в період збройного конфлікту.

Batanov O.V. The formation and functioning of the institution of the ombudsman for children in the context of the juvenilisation of constitutional law.

The article examines topical issues of constitutional law and constitutionalism in terms of ensuring children's rights. It is noted that children's rights occupy an important place among fundamental constitutional values at the current stage of constitutionalism development. It is argued that the issues of juvenile policy, the establishment of juvenile justice and the functioning of the state in the field of child rights protection are of particular importance in today's world. Under the influence of this, the modern constitutions of most countries have recently begun to comprehensively enshrine not only children's rights, but also the general principles of juvenile policy.

The emergence of constitutional provisions on children's rights and the constitutionalisation of their legal capacity, including in terms of future generations from the perspective of ecology, economics, digitalisation, medicine, bioethics, etc., indicates a kind of juvenilisation of constitutional law. In the author's view, this trend consists in the state's increased attention to the constitutional rights, interests and needs of children and young people through the institutional, regulatory and practical formalisation of relevant guarantees in the system of constitutional regulation. This phenomenon reflects a global humanistic trend focused on recognising children not only as objects of care, but also as subjects of law – full participants in public life.

In this context, there is no doubt that the protection of children's rights is one of the main directions of the state's juvenile policy, which is understood as the activities of state and non-state institutions aimed at creating conditions for the comprehensive development of children and their social integration as full members of civil society. At the same time, the content of the juvenile policy of a democratic state is manifested in the systematic unity of a number of normatively defined and organisationally supported types and directions of its activities regarding the protection and defence of children's rights.

The experience of democratic states shows that the purposeful and effective implementation of policies in the field of child rights protection is ensured by a comprehensive mechanism – a system of competent state bodies that create appropriate conditions for the implementation, protection and defence of the rights, freedoms and legitimate interests of children in the forms provided for by law, using appropriate means and methods to prevent or eliminate violations thereof. In the field of child rights protection, there are both general and specialised authorities. Among such services, the institution of the children's ombudsman plays an important role.

The article analyses foreign experience in applying the ombudsman concept to influence juvenile relations with the aim of representing the interests and protecting the rights of children. It considers the factors that determine the creation and functioning of the institution of the children's ombudsman, as well as the main trends in its development in the modern world.

Key words: constitutionalism, constitutional rights of the child, child, constitutional and legal status of the child, international humanitarian law, protection of children's rights, armed conflict, guarantees for the protection of children's rights, ombudsman, children's ombudsman, protection of children's rights during armed conflict.

Постановка питання. Права людини сьогодні є однією з ключових проблем юридичної доктрини та практики конституційного правокористування, які розглядаються з самих широких та різноманітних позицій – з філософсько-гуманістичної точки зору, в аспекті сутності та явища публічної влади, її завдань та функцій, принципів модернізації політичної системи, проведення соціально-економічної та культурної політики, боротьби з екологічними загрозами, злочинністю тощо. По суті права людини «відкрили фундаментальну тему про відносини між громадянами та державами» та розкрили «внутрішній конфлікт в міжнародному співтоваристві, який існує між порядком та справедливістю, між суспільством та державою» [4, с. 482].

Так, на думку зарубіжних дослідників, в середині ХХ ст. в розумінні прав людини «відбулася революція, яка втілила природно-правову доктрину в нормах міжнародного і національного права» [3, с. 261], яка дозволила подивитися на них (права людини – *Авт.*), як на «нові стандарти цивілізації» [2]. Без перебільшення, дотримання прав людини вже стало частиною сучасних уявлень про міжнародну легітимність держав. Права людини міцно увійшли до арсеналу правового

регулювання всередині держави і не можуть бути проігноровані країнами в їх зовнішній політиці. При цьому «внутрішній порядок реалізації норм про права людини залишається визначальним, а сама тематика даних прав демонструє можливість прогресу в міжнародних відносинах» [3, с. 261–264].

Таким чином, актуалізувалася проблематика прав людини в зв'язку з здійсненням зовнішніх функцій та конституційно-правовим забезпеченням зовнішньополітичної діяльності держави в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції, гармонізацією правових систем та формуванням глобального конституціоналізму, а самі права людини стали інструментом, що зближує норми і цінності людства, держав і міжнародного співтовариства.

В Україні, в умовах реформування соціально-економічної, політичної і духовної сфер життя та активним формуванням інститутів громадянського суспільства, актуальною залишається проблема удосконалення конституційно-правового механізму захисту прав людини. Саме для цього, наслідуючи правовим традиціям демократичних країн, в Україні було запроваджено інститут омбудсмана – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що став важливим способом забезпечення прав людини.

Втім, соціальна напруга та незахищеність окремих верств населення, зокрема, дітей, пенсіонерів, осіб з інвалідністю, військовослужбовців, ветеранів, мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, етнічних меншин, підприємців, пацієнтів та інших категорій громадян, свідчить про необхідність удосконалення національних механізмів та утворення спеціалізованих форм захисту прав людини, у тому числі зміцнення відповідних контрольних омбудс-функцій.

Ці та інші питання актуалізувалися та загострилися в умовах повномасштабного збройної агресії РФ та триваючої зараз російсько-української війни.

З точки зору сучасної конституціоналістики, а також внутрішніх та зовнішніх викликів у сфері прав людини в Україні, одними з найактуальніших та важливих є питання формування та дієвого функціонування спеціалізованих служб захисту прав людини, в системі яких особливе місце займає інститут дитячого омбудсмана.

Мета статті: дослідження теоретичних та праксеологічних проблем становлення та функціонування дитячого омбудсмана у контексті реалізації ювенальної політики у зарубіжних країнах.

Стан розробки проблеми. У вітчизняній науці різні аспекти статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та омбудсманів у зарубіжних країнах плідно досліджувався у працях багатьох вчених-конституціоналістів. Так, у працях О.Д. Агєєва досліджені зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні інституту омбудсмана з питань міграції [5]. С.В. Банах здійснює порівняльне дослідження функцій омбудсманів у сучасному світі [6-7]. Дослідження В.Б. Барчука присвячені проблемам включення омбудсмана у процес забезпечення національної безпеки [8]. У працях Л.В. Голяк розглянуто світовий досвід організації та діяльності спеціалізованих омбудсманів [15]. К.О. Закоморна одна з перших у вітчизняній науці запропонувала порівняльну характеристику інституту омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина [19]. О.В. Марцеляк досліджував світовий досвід та особливості української моделі конституційно-правового статусу омбудсмана [27]. Н.С. Наулік здійснила порівняльне дослідження інституту омбудсмана в Україні та Республіці Польща [30]. І.М. Недов звертав увагу на особливості адміністративно-правової правосуб'єктності місцевих омбудсманів [31] тощо.

Концептуальний аналіз праць цих та інших дослідників переконливо доводить, що сутність інституту омбудсмана та його видову характеристику в першу чергу визначає функціональний аспект його діяльності, який багато у чому й визначає його спеціалізацію. Звідси саме у фокусі суб'єктно-функціональної спрямованості та спеціалізації актуалізуються питання становлення та діяльності ювенальних форм захисту прав дитини, в тому числі й дитячого омбудсмана.

У свою чергу, проблематика ювенальної політики предметно розглядалась І.Е. Борисюк, Р.М. Опацьким, О.В. Темченко – у контексті здійснення ювенальної функції та ювенальної політики громадянського суспільства та держави [9; 32; 36], М.Ю. Веселовим – з точки зору функціонування ювенальної юстиції [10], Н.М. Крестовською – з позиції формування ювенального права [23], І.І. Волковою, І.В. Волошиною, Ю.В. Губаль, О.М. Кудрявцевою, Н.В. Лінник, О.О. Навроцьким, Н.М. Опольською, І.І. Пилипишиною, О.М. Ригіною – з точки зору становлення, реалізації та захисту прав дитини в цілому [12-13; 16; 24-25; 29; 33-35], О.І. Вінгловською, О.В. Китайкою, О.В. Шевченко-Бітенською – з точки зору політики міжнародного співробітництва та імплементації міжнародних стандартів прав дитини [11; 20; 38] тощо.

Методологічною основою статті є діалектичний підхід, завдяки якому проаналізовано зарубіжний досвід становлення та функціонування дитячого омбудсмена у контексті реалізації ювенальної політики та визначено його вплив на процеси ювеналізації конституційного права. В дослідженні використано також системний, порівняльний, формально-логічний і структурно-функціональний методи.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі проблеми прав людини в цілому та, зокрема, прав дитини з об'єктивних причин набувають дедалі більшої ваги, а необхідність ефективного здійснення правозахисної діяльності й оперативного реагування громадянського суспільства та держави на виклики у сфері прав людини постає вкрай непростим завданням чи не для кожної з держав.

Щодо України, то її діяльність у зазначеному напрямку головним чином мотиваційно зумовлена потребою виконання державою як її головного обов'язку щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини, у т. ч. і прав дитини, враховуючи як в цілому загальні конституційні принципи щодо прав людини, зокрема, положення ч. 1 ст. 52, згідно якої «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним», так і власне обумовленні функціонально-телеологічним призначенням Конституції України обов'язки держави, які закріплені у її Преамбулі у частині щодо дбання про «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя», підтвердження «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України», іманентною складовою якого є верховенство права, демократія та права людини, прагнення «розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу», усвідомлення відповідальності перед «нинішнім та майбутніми поколіннями», враховуючи, саме діти є майбутнім української державності тощо.

Поява на конституційному рівні норм щодо прав дитини, конституціоналізація їх правосуб'єктності, у тому числі в аспекті майбутніх поколінь з точки зору екології, економіки, цифровізації, медицини та біоетики тощо свідчить про свого роду ювеналізацію конституційного права. На наш погляд, ця тенденція полягає в посиленні уваги держави до конституційних прав, інтересів та потреб дітей і молоді через інституційне, нормативне й практичне оформлення відповідних гарантій у системі конституційного регулювання. Це явище відображає загальносвітову гуманістичну тенденцію, орієнтовану на визнання дітей не лише об'єктами опіки, а й суб'єктами права – повноправними учасниками публічного життя, забезпечуючи захист не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь, розвиток конституціоналізму та соціально-правової держави тощо.

У цьому контексті не викликає сумніву, що саме захист прав дітей є одним з магістральних напрямів ювенальної політики держави, під якою розуміється діяльність державних і недержавних інституцій щодо створення умов з метою всебічного розвитку дітей та їх соціального становлення як повноправних членів громадянського суспільства. При цьому, зміст ювенальної політики демократичної держави проявляється у системній єдності низки нормативно-визначених та організаційно забезпечених видів та напрямів її діяльності щодо охорони і захисту прав дітей. У широкому аспекті захист прав дітей традиційно вважається частиною соціальної функції держави та являє собою систему юридичних, економічних, соціальних, культурних, організаційних заходів щодо забезпечення, охорони і відновлення у разі порушення прав, свобод і законних інтересів дітей. У вузькому аспекті захист прав дітей розглядається як діяльність державних органів і суспільних інституцій, що спрямована на убезпечення дитини від порушення її прав, поновлення порушених прав і притягнення порушників до відповідальності тощо.

Як свідчить вітчизняний та зарубіжний досвід, цілеспрямована й ефективна реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей забезпечується цілісним механізмом – системою компетентних державних органів, що створюють належні умови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дитини у передбачених законодавством формах за допомогою відповідних засобів і способів попередження та/або усунення їх порушень. У сфері захисту прав дитини діють органи як загальної, так і спеціальної компетенції [9]. Серед таких служб, зокрема, унікальне місце займає інститут дитячого омбудсмена [14; 17-18; 21-22; 26; 37].

Зарубіжна практика застосування омбудсманівської концепції [1; 6-7; 15; 19; 26] до інституціонального впливу на ювенальні відносини з метою представлення інтересів та захисту прав дитини, свідчить про систему факторів, які обумовлюють створення та функціонування таких інститутів, а також кількох основних тенденцій їх розвитку в сучасному світі.

Як свідчить світовий досвід, інститутів дитячого омбудсмана належить унікальна роль у загальному механізмі захисту прав людини, оскільки нормальний стабільний розвиток будь-якої держави в майбутньому визначається становищем дітей у даний час. Порівняно із дорослими діти мають особливі права, які потребують особливого захисту та особливих механізмів його здійснення, що дозволяло би забезпечити цілеспрямований та пріоритетний захист кожної дитини та дітей загалом. Загальновизнаною вважається думка, що дитинство – це найщасливіший період життя людини, а діти як майбутнє будь-якої держави оточені любов'ю та всебічною турботою з боку дорослих. На жаль, реалії сьогодення свідчать про інше. У нашому нестабільному, іноді жорстокому світі від різних негараздів, таких, як несправедливість, знущання та насильство, експлуатація, бідність тощо передусім страждають діти.

Слушною є думка, що становище дітей щодо захисту їхніх прав є надзвичайно вразливим, оскільки вони в силу свого віку та пов'язаних із цим особливостей психічного, фізичного та інтелектуального розвитку, а також через обмежену дієздатність здебільшого не можуть самостійно звернутися за захистом своїх прав і законних інтересів. Вони не мають також політичних прав, насамперед права голосувати, отже не можуть впливати на зміни у політичній та економічній ситуації держави.

Протягом тривалого часу про права дитини турбувалися лише батьки або інші законні представники дітей і у випадку порушення прав дитини самими законними представниками, а також у випадку, коли вони не відстоюють порушені права дитини, та залишається беззахисною. В сучасний період діти отримали статус самостійних суб'єктів права, а захист їхніх прав та законних інтересів набули вагомості й ширшого розповсюдження.

У міру того, як стає відомо дедалі більше фактів про порушення й зловживання, жертвами яких стають діти, зростає й прагнення міжнародного співтовариства зміцнити права дитини. Глобальний моніторинг свідчить, що у світі більше сотні мільйонів дітей існують лише за рахунок виснажливої праці, дрібних крадіжок, проституції чи жебрацтва; десятки мільйонів дітей працюють у небезпечних або шкідливих для здоров'я умовах; понад ста мільйонів дітей віком від 6 до 11 років позбавлені можливості відвідувати школу; щороку мільйони дітей вмирають від захворювань, які піддаються профілактиці або лікуванню; у країнах, що розвиваються, приблизно понад ста мільйонів дітей віком до 5 років живуть в умовах соціальної бідності; мільйони дітей, включаючи дітей більш заможних суспільств, позбавлені піклування, з ними погано поводяться, їх сексуально експлуатують або вони стають жертвами зловживання наркотиків тощо.

Щодо вітчизняного досвіду, то сфера прав дитини в Україні переживає кризу багаторівневого характеру, яка особливо посилюється в умовах російсько-української війни. За цих умов актуалізуються питання не лише національного конституційного права, а й міжнародного конституційного права, міжнародного права прав людини, в тому числі й прав дитини, міжнародного гуманітарного права, в тому числі й міжнародних гарантій захисту прав дитини в період збройного конфлікту тощо. Йдеться насамперед про мілітаризацію дитинства, внаслідок якої діти щоденно стають жертвами обстрілів, мінування, депортацій. Точна кількість дітей, які загинули, були викраденими чи депортованими не може бути встановлена достеменно, зважаючи на закритість та свідому викривленість інформації з боку рф, складність та небезпечність доступу до тимчасово окупованих територій тощо. Лише за офіційними даними за період повномасштабного вторгнення загинуло понад 650 дітей, понад 20 тисяч вважаються жертвами викрадення та депортації. Втім, зрозуміло, що ці жахливі цифри є набагато більшими.

Значно ускладнює ситуацію із дотриманням прав дитини і вимушена мобільність, враховуючи що понад мільйон дітей набули статусу внутрішньо переміщених осіб. Це суттєво впливає на стан реалізації більшості прав дітей, в тому числі на освіту, насамперед щодо рівного доступу до освітніх послуг, особливо в прифронтових районах, безпечного освітнього середовища, інклюзивності освітнього процесу тощо. Системні проблеми існують у сфері охорони здоров'я, зокрема щодо доступності та ефективності медичних, психологічних і реабілітаційних послуг, підтримки дітей з інвалідністю тощо. Проблемними є й інші питання у сфері прав дитини. Зокрема йдеться про доволі низький рівень обізнаності дітей щодо своїх прав, механізмів їх захисту та відсутність системної правопросвітницької політики для неповнолітніх у закладах освіти; сучасні цифрові загрози та відсутність ефективного механізму захисту дітей у цифровому середовищі (кібербулінг, шкідливий контент, онлайн-експлуатація) та відповідного цифрового контролю і просвітництва з боку батьків і держави; зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування; зростання фізичного, психологічного, сексуального та інших видів насильства над дітьми, доволі низький рівень виявлення і реагування на відповідні порушення; відсутність достатньої кількості кваліфікованих кризових центрів та соціальних ювенальних служб, як і в цілому повноцінної системи ювенального правосуддя тощо.

Природньо ці та інші питання знаходяться в орбіті конституційної правозахисної діяльності спеціалізованих служб, в тому числі й насамперед омбудсманівських, що, у свою чергу, актуалізує питання щодо вивчення та рецепції позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері.

Як свідчить зарубіжний досвід, омбудсманом у справах дітей прийнято називати незалежний орган, який запроваджується спеціально для забезпечення реалізації прав дітей. Назва «омбудсман» у даному випадку є узагальнюючою, оскільки в різних країнах його можуть називати по-різному (уповноважений з прав дитини у Великобританії та багатьох інших країнах, контролер із захисту прав дитини у Литві, комісар з прав дитини у Новій Зеландії та Бельгії).

Перший омбудсман у справах дітей був призначений у Норвегії в 1981 році. Відповідні структури було створено в багатьох країнах, зокрема, в Данії, Швеції, Австрії, Франції, Греції, Ісландії, Ірландії, Ізраїлі, Польщі та багатьох інших. Однак із більш як 180 країн, які ратифікували Конвенцію з прав дитини, лише деякі з них наважилися запровадити посаду омбудсмана з прав дитини.

Правовий статус омбудсманів у справах дітей в різних країнах є відмінним від статусу парламентських омбудсманів, і в багатьох випадках вони діють як структури на базі неурядових організацій. Однак, не зважаючи на різноманітність їхніх прав і повноважень, спільним для них залишається обов'язок забезпечення реалізації та дотримання прав дітей.

В залежності від закріплення правового статусу прийнято розрізняти низку моделей омбудсманів у справах дітей: омбудсмани, запроваджені спеціальним актом парламенту – самостійний орган, тісно пов'язаний з парламентом (так званий «парламентський» омбудсман); омбудсмани, створені при конкретних міністерствах на основі законодавства про соціальний захист дітей; омбудсмани, які запроваджені і функціонують у межах існуючих державних органів (так звані «виконавчі омбудсмани»); омбудсмани, що створюються на базі неурядових організацій (так звані «громадські омбудсмани»).

Так, омбудсман у справах дітей Норвегії (Barneombudet) був запроваджений спеціальним законом «Акт про Омбудсмана у справах дітей Норвегії», який надав омбудсманові широке коло повноважень щодо захисту інтересів та прав дітей, обмежуючи його лише щодо втручання у розгляд судових справ цивільного характеру.

До кола обов'язків омбудсмана Швеції з питань захисту дітей входять усі справи, що стосуються дітей і молоді. Однією із найважливіших функцій омбудсмана з питань захисту дітей є представництво інтересів дітей і молоді в парламентських дебатах про надання можливості неповнолітнім та молоді бути почутими й домогтися того, щоб до їхніх думок прислуховувалися. Для ознайомлення із «дитячими» проблемами омбудсман використовує не тільки письмові скарги, розмови по телефону, а й різноманітні опитування та дослідження, навіть Дитячий канал в Інтернеті, метою якого є розширення зв'язків між неповнолітніми та інформування про їхні права. Омбудсман часто відвідує шкільні заклади, центри відпочинку молоді та інші місця, де збираються підлітки. Для зручнішого спілкування з омбудсманом запроваджена спеціальна інформаційна лінія безпосереднього зв'язку з ним, щоби діти могли запитати про свої права й отримати пораду щодо того, де і як їм зможуть допомогти у вирішенні різноманітних проблем.

Ініціатива запровадження інституту Омбудсмана у справах дітей у Польщі належала неурядовим організаціям, які домоглися внесення змін до Конституції країни щодо юридичного обґрунтування необхідності створення даного інституту. Відповідно до цих змін і доповнень Конституції омбудсман у справах дітей отримав статус нарівні зі статусом таких високих посадовців, як Президент Національного Банку Польщі або Голова Вищої Палати Контролю. Закон встановлює, що всі дії Омбудсмана у справах дітей Польщі спрямовані на створення необхідних умов для повного та гармонійного розвитку дитини, захисту її від насильства, жорстокості, експлуатації, боротьби з деморалізацією та іншими формами неналежного ставлення до дітей. Закон також надає Омбудсманові у справах дітей право висловлювати відповідним органам влади та організаціям побажання та пропозиції щодо покращення добробуту та захисту прав дітей, виходити із відповідними пропозиціями до законодавчого органу з метою створення нових законів, які стосуються дітей, або внесення змін до вже існуючих законів.

До омбудсманів, які запроваджені відповідно до законодавства про соціальний захист дітей, можна віднести, наприклад, засноване у 1981 році Бюро захисту інтересів дітей Південної Австралії, яке було підзвітне державному департаменту соціального забезпечення. Для створення незалежного органу та активізації роботи з покращення добробуту дітей і захисту їхніх прав даний орган було об'єднано з Офісом у справах сім'ї та боротьби із домашнім насильством та створено новий орган – Офіс у справах сім'ї та дітей.

Посада уповноваженого з прав дитини Нової Зеландії була запроваджена на основі спеціально прийнятого законодавчого акта «Про дітей, молоді та сім'ю». До його обов'язків входить проведення моніторингу реалізації державної політики щодо покращення добробуту дітей, виявлення проблем реалізації та захисту прав дітей.

В Австрії, де діяльність інституту спеціалізованих омбудсманів передбачена Федеральною Конституцією, посада Уповноваженого у справах дітей та молоді була запроваджена на підставі Федерального закону про піклування за молоддю. Саме у цьому законі окреслені головні принципи роботи даного омбудсмана. Відповідні закони були прийняті і на рівні суб'єктів федерації Австрії. Підставою для запровадження інституту спеціалізованого омбудсмана у справах дітей та молоді в Австрії стала громадсько-політична дискусія на тему жорстокості та насильства щодо дітей, яка розгорнулася наприкінці 80-х років минулого століття. Саме вона слугувала запровадженню у 1989 році посади дитячого омбудсмана як незалежного органу, що здійснює контроль і моніторинг за забезпеченням прав дітей.

Висновки. Отже, враховуючи, що в умовах повномасштабного збройного вторгнення РФ та триваючої вже понад 11 років російсько-української війни кількість та спектр проблем та викликів, пов'язаних із правами дитини набуває масштабного характеру, а також оцінюючи позитивний зарубіжний досвід реалізації державної ювенальної політики, особливо актуалізується питання не лише посилення функціональних та організаційних можливостей Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у сфері захисту прав дітей, а й утворення та діяльності цілої системи спеціалізованих ювенальних інституцій, у тому числі парламентського омбудсмана з прав дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Batanov O., Verlos N., Lotiuk O., Sinkevych O. Ombudsman Institute: Basic Models and Problems of Reception in Constitutional Law. *Amazonia Investiga*. Volume 9. Issue 29. May 2020. P. 273–281. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1393/1245>.
2. Donnelly J. Human Rights: a new standard of civilization? *International Affairs*. 1998. Vol. 74. № 1. P. 1–23.
3. Foreign Policy and Human Rights. Issues and Responses / ed. by R.J. Vincent. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 283 p.
4. Wheeler N.J. Pluralist and Solidarist Conception of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention. *Millennium: Journal of International Studies*. 1992. № 21. P. 463–489.
5. Агеєв О.Д. Конституційно-правовий статус омбудсмана з питань міграції: зарубіжні моделі та перспективи запровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2017. 23 с.
6. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 197 с.
7. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Маріуполь, 2014. 24 с.
8. Барчук В. Б. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як суб'єкт забезпечення національної безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». Київ, 2006. 21 с.
9. Борисюк І.Е. Правовий механізм взаємодії громадянського суспільства та Української держави у сфері захисту прав дитини: дис. ... д-ра філос. за спец. 081 «Право». Одеса, 2021. 259 с.
10. Веселов М.Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції в системі забезпечення прав дітей в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2020. 381 с.

11. Вінгловська О.І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Київ. 2000. 186 с.
12. Волкова І.І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2021. 205 с.
13. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ. 2016. 237 с.
14. Говоров В.С. Дитячі регіональні омбудсмани: зарубіжний досвід функціонування. *Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2(57). С. 24–34.
15. Голяк Л.В. Інститут спеціалізованого омбудсмана: світовий досвід організації та діяльності: монографія. Львів: Видавництво «ЗУКЦ», 2011. 304 с.
16. Губаль Ю.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та Угорщині: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород. 2015. 207 с.
17. Дакал А. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмана у справах дітей. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 4. С. 211–219.
18. Досвід інституту Уповноваженого з прав дитини: перспективи для України: збірник матеріалів Міжнар. конф (м. Київ, 11–12 жовтня 2006 р.). Київ: Вид. дім «Шкільний світ», 2007. 230 с.
19. Закоморна К.О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». 1999. 19 с.
20. Китайка О.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2018. 231 с.
21. Кожевникова В.О. Світові моделі дитячого омбудсмана. *Право і безпека*. 2006. № 5. С. 19–21.
22. Крестовська Н.М. Правові основи співробітництва дитячих омбудсманів європейських країн. *Правове життя сучасної України: тези доп. 10-ї ювіл. звіт. наук. конф. професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА 27-28 квітня*. Одеса: Фенікс / відп. ред. Ю.М. Оборотов, 2007. С. 10–13.
23. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Одеса. 2008. 468 с.
24. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2014. 230 с.
25. Лінник Н.В. Міжнародно-правовий захист економічних прав дитини: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса. 2011. 202 с.
26. Марцеляк О.В. Запровадження дитячого омбудсмана у світі та Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 18. 2003. С. 280–284.
27. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». Одеса, 2004. 36 с.
28. Матусевич А.Л. Особливості адміністративно-правового захисту прав і свобод дитини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2024. 197 с.
29. Навроцький О.О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. 2018. 472 с.
30. Наулік Н.С. Інститут омбудсмана в Україні та Республіці Польща: порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». Київ, 2007. 19 с.

31. Недов І.М. Місцевий омбудсман як суб'єкт адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2011. 20 с.
32. Опацький Р.М. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації: монографія / за заг. ред. Б.О. Логвиненка. Дніпро, Дніпроп. держ. ун-т внут. справ. 2020. 520 с.
33. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ. 2010. 225 с.
34. Пилипишина І.І. Забезпечення права дитини на безпеку в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Вінниця, 2025. 207 с.
35. Ригіна О.М. Права дитини в США: історико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Львів, 2025. 537 с.
36. Темченко О.В. Соціальна функція Української держави з забезпечення прав дітей: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2013. 247 с.
37. Фоменко М.В. Щодо запровадження інституту омбудсмана з прав дитини в Україні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 186–191.
38. Шевченко-Бітенська О.В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Одеса. 2015. 210 с.